

Valplads jo kunne betyde »Kirkegaard«. Nej, det er snarere det i Svensk bevarede Naturord *vall*, »Græsgang«.

Selv om meget er usikkert, og andet af metodiske Grunde helt har maattet lades ude af Betragtning, tør vi dog nok sige, at der i Stednavnene fra Mols endnu lader sig paavise enkelte hedenske Kultminder.

DANSK FOLKEMUSEUMS FORESPØRGSEL OM DANSKE BØNDERBYGNINGER.

Eventuelle Besvarelser bedes indsendte til Museet, Vesterbrogade 3,
København B.

Trods enkelte Foregangsmænds udmærkede Arbejde, der senere, foruden Fagmændenes Arbejde, er blevet efterfulgt af adskillige gode og dygtigt gjorte Iagttagelser i de forskellige Amts-Aarbøger, Skrifter udgivne af »Danmarks Folkeminder«, og af mange andre, er Kendskabet til Byggeskikke og Bygningsformer ved vore Bønderbygninger endnu ret mangelfuldt, og savnes endog fuldstændigt for mange Sognes Vedkommende. Der er saaledes endnu langt igen, inden blot et tilnærmelsesvis tilfredsstillende Resultat er naaet.

Grunden til at Undersøgelserne i tidligere Tider har været drevet saa sparsomt, maa maaske søges i fejlagtige Synspunkter for Bedømmelsen af Bygningernes historiske Værd. Man er i Almindelighed stiltiende gaaet ud fra, at Bondestandens Bygningsformer tilhørte en sen Tid og derfor havde mindre Interesse, at Gaardenes Grundplaner var Efterligninger af Herregaarde og Klostre, og at deres Konstruktioner var laante fra Købstadshusenes Bindingsværk. Selv om disse Spørgsmaal nu er sin Løsning nærmere, er de dog langt fra tilstrækkeligt klarede.

Størsteparten af de endnu tilbageværende gamle Bønderbygninger er ganske vist opførte i Løbet af det 18. og kun undtagelsesvis i det 17. Aarhundrede, men der er dog ikke derfor Grund til at bryde Staven over dem og udelukkende antage dem for Børn

af sin Tid. Allerede Mundarternes Navne paa Bygningernes enkelte Længer eller Dele af disse har stundom Oldtidspræg; det jydsk Ord »Sals« stammer fra det oldnordiske »Salhus«, og et andet jydsk Navn for Stuehus »Raling«, forekommer saa tidligt som i et Brev fra 1268.

Den Grundtype, der almindeligt tillægges den danske Bondegaard, er den firlængede, og denne er ogsaa nu den fremherskende for en stor Del af Landet, men synes dog at være en yngre Form i mange Egne, dog næppe yngre end fra Middelalderens Slutning. Men vi har andre Grundformer, der sikkert baade er ældre og nok saa oprindelige for store Dele af Landet, især den enlængede og tolængede Gaardtype (Parallelgaarden). I disse Bygningers Grundrids kan der paavises visse Forhold, der tyder paa høj Ælde; det jydsk »Frammers« maa saaledes sikkert forklares som Oldtids-husets Opholdsrum, der i Tidernes Løb er sunket ned til blot at være et Forrum (Køkken, Bryggers) foran den senere Dagligstue (sml. J. Olriks Oversigter over Bygningsskikke i Bruuns Danmark B. I og Nær og Fjærn, Januar 1924).

Hvad Konstruktionerne angaar, har man hidtil anset de svenske og norske Træbygninger for langt ældre end de danske Bindingsværksgaarde. Saa meget er dog vist, at Lerklining mellem Stolper, som har været brugt overalt her i Landet indtil den sidste Tid, var kendt i en fjærn Oldtid, og endnu den Dag i Dag spores Rester af den ældgamle Brug, at grave Træstolper ned i Jorden uden Grundsten og uden vandret Fodtømmer; i sjællandske Gaarde mangler Fodtræet næsten overalt, ligeledes i de ældste Bygninger i Nørrejyland Nord for Mariager Fjord (Vendsyssel, Thy og Himmerland), i Salling og de midtjydske Hedeegne ned mod Skjern og endvidere paa Bornholm. De enkelte Stolper staar næsten overalt i disse Egne umiddelbart paa Grundstenene. Sulerne, som i fynske og forskellige jydsk Landsdeles Gaarde støtter Aasen under Tagryggen, er umiskendelig en Oldtidsarv, og her til maa ogsaa henregnes det ældgamle Raftetag, kendt fra store Dele af Sjælland og fra østjydske Egne (sml. Chr. Axel Jensen: Stolper og Suler. Fortid og Nutid I, S. 60; H. Zangenberg i Svenstrupbogen (Kbh. 1921) S. 217—18).

En Mængde Iagttagelser af disse og andre Forhold er indsam-

lede dels af Folkemuseets Stifter, nu afdøde Direktør Bernhard Olsen, dels af afdøde Professor R. Mejborg, endvidere bør Folke-mindeforskeren E. Tang Kristensen og afdøde Pastor H. F. Feilberg mindes med Taknemmelighed for det Arbejde, de har udført til Gavn for disse Undersøgelser.

Men, som allerede berørt, er det nødvendigt at fremskaffe endnu mere Stof for at naa til Bunds med hele dette Arbejde, og det er ikke tilstrækkeligt blot at have en omtrentlig Forestilling om, hvorledes Byggemaaden i store Træk har været i de forskellige Landsdele. Mange stedlige Ejendommeligheder i Navne og Brug, samt Konstruktioner og Former, maa udførligt udredes, og først de mange enkelte Optegnelser og Oplysninger fra hver Egn, ja helst fra hvert Sogn, vil kunne danne et sikkert Grundlag for Studiet.

Hertil kan mange yde deres Bidrag. Jo fyldigere Redegørelser der maatte fremkomme, desto bedre og mere kærkomne er de; men ogsaa kortere Meddelelser om, hvor dette eller hint findes, vil have sin store Betydning, fordi de kan tjene som Vink for fremtidige mere indgaaende videnskabelige Undersøgelser.

De efterfølgende Spørgelister er et Forsøg paa at yde en Haandsrækning til enhver, der vil hjælpe med i dette Arbejde. Mange af Spørgsmaalene vil kun kunne besvares fra enkelte Egne af Landet, men ved Gennemlæsning vil enhver kunne udfinde, hvad der særlig har Betydning for en nærmere bestemt Egn eller Gaard.

Ved Besvarelsen kan der gaas frem paa to Maader. Den, som er særlig fortrolig med en enkelt Bygning, kan gennemgaa Spørgsmaalene med den for Øje og give Svarene alene gennem det enkelte Eksempel. Her skal særlig gøres opmærksom paa, at ved Bønderbygninger forstaas ikke alene Gaarde, men ogsaa Boelsteder, Husmands- og Indsiddershuse (Huse med og uden Jordtiliggende) m. m., hvorfor Optegnelser om disse Bygninger ogsaa har sin store Interesse.

Den, der kender en Landsbys eller en Egn's Bygningssskik i Almindelighed, kan forme Besvarelsen saaledes, at den bliver mere almenyldig. I begge Tilfælde vil det være af stor Betydning, om Meddelelsen kunde skitsere et Grundrids med paasatte

Maal taget paa Stedet, ligesom andre Tegninger og Fotografier selvfølgelig kan yde værdifuld Støtte. Maaske vil det falde nogle Meddelere besværligt at fremskaffe en Grundplan, men en saadan vil dog forholdsvis nemt kunne tegnes, naar man f. Eks. anvender linjeret Papir hertil og lader Afstanden mellem et Par Linjer gælde for et Fag. Man tegner da først Bygningens Yderlinjer op, idet man jo kan tælle sig til, hvor mange Fag Bygningen er lang og bred. Inden for disse Yderlinjer er det ikke saa vanskeligt at anbringe de forskellige Skillerum i sit rette Forhold til hinanden, naar blot man iagttager, hvor mange Fag de forskellige Rum indtager i Længde og Bredde, og tager Rummene i Rækkefølge.

Paa dette Skelet af Linjer afsættes dernæst Døre, Vinduer og Lemme, ved et Par Smaastreger for hver, tværs over de paagældende Hovedlinjer, der forestiller Ydervægge og Skillerum, og mellem Smaastregerne skrives henholdsvis D., V. og L. som Signaturer for Døre, Vinduer og Lemme. Paa en saadan skematisk Tegning vil man nemt kunne paasætte de fornødne Hovedmaal i Længde og Bredde for hvert Rum, samt Betegnelse for de enkelte Rums Brug. Endnu skal hertil føjes, at paa hver saadan Tegning bør anbringes en Nordpil, saaledes at man har Rede paa Verdenshjørnerne.

Spørgsmaalene falder i to Grupper; den første vedrører Grundridset og de enkelte Rums Indretning og Brug, den anden Bygningsvæsenets mere haandværksmæssige Side, og Besvarelserne vil sikkert let kunne gives saaledes, at man følger Spørgeskemaets enkelte Punkter. Naar der allerførst er spurgt ikke blot om Hjemmelsmandens og Stedets Navn, men ogsaa om Driftens og Jordbrugets Størrelse, har det sin Aarsag i det velkendte Forhold, at Byggemaaden paa større og mindre Gaarde, paa Boelssteder og Husmandshuse kan være forskellig, selv paa samme Egn. Ogsaa hvis man skildrer en hel Egns Bygningsskik, vil Oplysninger om Forskelligheder mellem Huse og Gaarde være særlig nyttige.

Endvidere kan det fremhæves, at mange af de endnu bevarede gamle Gaarde i Tidernes Løb er blevne mer eller mindre ombyggede og ændrede, og naar det meddeles, at en Gaard bærer Aarstal, er det derfor nødvendigt at oplyse, hvor og hvorledes det

er anbragt. De enkelte Længer kan være byggede hver til sin Tid, og baade Stuehus og Stald er oftest moderniserede, ja denne sidste er endog mangt et Sted flyttet eller er blevet gjort meget større.

Særlig for Fyns og Jyllands Vedkommende tiltrænger man haardt Oplysninger om Stuens gamle Indretning og om dens enkelte Møbler, og fra alle Egne af Landet vil Oplysninger om gamle Stalde være meget nyttige. Spørgsmaalene kan naturligvis ikke stilles saaledes, at de bliver udtømmende; der kan findes Ting, hvorom der ikke er spurgt: Smaabygninger som Vedskjul, Fiskerboder, Vognskjul, Havreboder, Spændhuse og Sojhuse til Faareskjul, Maltkøller, Landsbysmedjer, fritliggende Teglovne brugt af Almuen og fritliggende Bagerovne o. s. v. kan have deres Interesse. I det store og hele peger de dog sikkert paa det, som der bør lægges Mærke til, og forhaabentlig vil de derfor bidrage til at aabne manges Øjne for Ting, som de hidtil ikke har ænset.

Desværre forsvinder med rivende Hast de gamle Bønderbygninger med alle deres Oplysninger om vort Lands Kulturhistorie, og hvad der ikke allerede er forsvundet, eller forsvinder ved Ilds-vaade, er i en stadig Fare for Udsltelse ved vort moderne Landbrugs Utilfredshed med disse gamle Bygninger, der naturligvis ikke har været indrettede med den moderne Drift for Øje, hvorfor Brugen af dem sikkert ofte falder meget vanskelig. Hvor der derfor gives Lejlighed og Evne til at nedrive dem og opføre nye og mere moderne Bygninger, bliver dette gjort uden nogen større Betænelighed, eller i det hele uden nogen Tanke for, hvad vi taber i kulturhistorisk Henseende.

Det er da ikke for meget sagt, at det er en national Pligt at studere dem saa grundigt som muligt, inden det er for sent, en Pligt, som ikke opfyldes ved nogle faa Fagmænds Arbejde alene, men kun derved, at de mange yder deres Hjælp.

SPØRGELISTE.

- 1) Meddelerens Navn, Stilling og Adresse.
- 2) Navnet paa den eller de enkelte Bygninger, den By, det Sogn eller Herred, Meddelelsen gælder. —

Forsaavidt Oplysningerne gælder en enkelt Ejendom, bedes Driftens (Antal Heste, Køer o. s. v.) og Jordbrugets Størrelse

(Tdr. Land eller Hektar) meddelt. Da Jordtilliggendet undertiden er ændret, enten formindsket eller forstørret, vil det være af Betydning at faa det oprindelige Jordtilliggende meddelt, eller i det mindste Ejendommens Matr. Nr. og den nuværende og (helst) tidligere Ejeres Navne, saa langt tilbage de kendes.

3) Har Ejendommen tidligere været Fæste og i saa Fald under hvilken Gaard?

4) Findes der gamle Fæste- eller Skiftedokumenter i Ejeren eller andres Besiddelse?

I. Grundrids og Rummenes Udstyr.

1) Er der paa Egnen (i Byen, Sognet, Herredet) bevaret saa mange gamle Landbygninger (Bøndergaarde, Boelsteder, Husmands- og Indsiddershuse), at man kan danne sig en Forestilling om den almindelige Byggeskik for ca. 100 Aar siden, eller findes der kun ganske enkelte?

I sidste Tilfælde bedes saa vidt muligt nøjagtige Adresser paa disse Bygningers Beboere opgivet.

2) Er der gamle Bygninger, hvis nøjagtige Alder kendes gennem mundtlige Udsagn eller gennem skrevne Optegnelser? Fra hvem stammer de mundtlige Udsagn?

Er der Bygninger med Aarstal skaarne over Dør, over Skorsten, ridset i Lervæg, eller anbragte paa anden Maade? Ogsaa her bedes saa vidt muligt nøjagtige Adresser meddelte.

3) Hvorledes er Grundformen af den typiske ældre Gaard? Firelænget? Trelænget? Vinkelbygning? Enlænget? To parallelle Længer? Kendes Dobbelt- eller Tvillinggaarde og Huse?

Hvorledes er Grundridset af Boelstedet eller Husmandshuset?

4) Er nogle af Længerne (eller de alle) indbyrdes sammenbyggede, eller er der et mindre Rum mellem dem? Hvad kaldes da dette Rum? Har de altid været sammenbyggede?

5) Hvad er de gamle Navne paa Gaardens Længer? (Herunder anføres ogsaa saadanne sammenfattende Navne som Indhuse og Udhuse m. m.).

6) Udgør Beboelsesrummene en særskilt Længe (Hus), eller findes stundom Stalde eller andre »Udhuse« byggede i Stuehusets Forlængelse?

7) Hvorledes er den typiske Grundplan af den ældre Bondegaards Stuelænge? Hvad hedder de enkelte Rum, og hvordan ligger de for hverandre? Forsaavidt Grundplan tegnes, bedes Maalestok vedføjet eller Maal indskrevet paa Skitsen. Det bedes særligt angivet paa en saadan Tegning, om denne viser den nuværende eller den oprindelige Inddeling af Stuehuset.

Særlig bemærkes:

a) Ligger Stuehuset altid solret, i Øst—Vest, saa at Vinduerne vender mod Syd?

b) Kendes Udskud? Eller andre Udbygninger: Lude, Bislag, Korsstue eller Bagerovnsstur?

c) Vender Dagligstuens Vinduer mod Gaarden eller mod Haven? I sidste Tilfælde er der da Jernstænger for Vinduerne? Hvordan er de nuværende Vinduer? Har Vinduerne tidligere været blyindfattede og bemalede? Er der Vandbrædder eller Skyllefjæl under Vinduerne?

d) Er der én eller flere Indgangsdøre, og vende de ud mod Gaarden? Hvilken af disse bruges almindeligst ved den daglige Færden ud og ind i Stuehuset? Er der Halvdøre eller Heldøre?

e) Var det tidligere almindeligt, at den eneste Indgang til Stuen var gennem Køkken (Bryggers eller Frammers)?

f) Fandtes der altid en øverste Stue eller endnu flere Rum indenfor den egentlige Dagligstue, og hvad brugtes de til? Hvad kaldtes disse Rum?

g) Kendes Eksempler paa, at Køkken og Stue har udgjort ét Rum, og i saa Fald, hvad kaldtes dette Rum?

h) Optager Stue (og Øverstestue) hele Husets Bredde?

i) Er der ét eller flere Ildsteder? I begge Tilfælde bedes de gamle Navne paa disse meddelte.

8) Hvordan er eller var de enkelte Rum udstyrede? Særlig:

a) Hvordan var (er) Stuens (og Øverstestuens) Indbo? De enkelte Møblers Navne, Udseende og Plads? Kendes Ordet *Pal* som Navn paa en Forhøjning i Stuen? Har Husbondens Sæde noget særskilt Navn? Hvordan var (er) Stuens Gulv? Lerstampet? Var nogen af Væggene klædt med Paneler og hvordan saa de ud? Hvordan var Loftet? Var der Sengesteder i selve Stuen og hvorledes saa de ud? Vægfaste? Fandtes der et Vraaskab

og havde det en bestemt Plads? Fandtes der andre Skabe, der var vægfaste i Stuerne og hvilke var deres Navne? Hvilke Farver fandtes paa Vægge, Løfter, Døre og Vinduer i de forskellige Rum?

b) Hvordan opvarmes eller opvarmedes Stuen? Ved Bilæggerovn af Jærn? eller af Lerpotter? Kendes Eksempler paa, at aabne Ildsteder eller Skorstene fandtes i selve Stuen?

c) Vides det, om der i ældre Tid paa Egnen fandtes *Lyrehuse* (Huse uden Skorstenspibe, med Røgaabning i Taget)?

d) Hvordan ser Køkkenets Ildsted ud? Er der aaben Skorsten? Har Skorstenen Pibe? Af hvilket Materiale er Skorstenen og Piben opført? Findes der over Skorstensaabningen mod Køkken eller Bryggers anbragt et Tømmerstykke, og hvad kaldtes dette? Er der Inskription i det?

e) Hvordan er Bagerovnen? Lerklinet? Hvor staar den? Er den sammenbygget med Køkkenets Ildsted? Findes den i saa Fald derunder eller ved Siden deraf? Gælder Sammenbygningen ogsaa Brygge- eller Grukedlen? Hvorledes fyredes der i denne?

f) Var der tidligere Maltkølle i Forbindelse med Køkkenets Ildsted, og hvorledes var Køllen da indrettet? Hvorfra fyredes der i denne? Kendes noget Eksempel paa, at Køllen har været anbragt paa Loftet over Køkkenildstedet, eller paa Siden af Skorstenen paa Loftet over Bryggerset?

g) Hvorledes er Gulvene i de øvrige Rum?

9) Hvad hedder de enkelte Udhuse? Hed Hestestalden Stald? Hvad er Navnene paa Kostald, Lader, Lo o. s. fremdeles? Har hver Sædart sin Lade? Hvad kaldes Skillerummet mellem Lo og Lade, og er Overvæggen i dette lukket? Er der nogen bestemt Regel for Udhusrummenes indbyrdes Beliggenhed i Forhold til hverandre eller til Stuelængen? Særlig imellem Lade og Lo, Stald og Foderlo? Er de indbyrdes forbundne ved Døre, eller fører alle Døre ud til Gaardspladsen? Er der Halvdøre? Er der Lemme eller Kviste (Tviste eller Gab) i eller over Laderne? Er der Glug i Loen og hvad brugtes denne til? Er der Loft over Loen? Er der én eller to Indkørselsporte? Er Lo eller Lade nogensinde indrettet til Indkørsel? Hvordan er Portens Konstruktion, særligt Portlaagernes Anbringelse? Hvorledes er Gangstolperne i Port-

laagerne tildannede? Hvordan var Gulvene i Loer, Lader og Stalde?

10) Hvordan er (var) de enkelte Udhuse indrettede? Særlig: Hvordan var Baase, Spiltove og andre Skillerum i Staldene, og hvad hedder de? Hvordan var Krybberne? Fandtes der Vinduer i Staldene, og hvorledes saa de ud, og hvor store var de? Hvordan var Loftet over Staldene?

11) Hvordan er Gaardspladsen? Brolagt? Hvor ligger Møddingen i Forhold til Længerne? Hvor ligger Brønden? Hvad er dens Navn? Har Brønden Karm, Vippe, Vinde eller Pumpe? Hvorledes er Brønden sat? Hvor ligger Haven (Humblehave, Kaalgaard, Abildgaard, Urtehave, Bigaard)? Hvor stor er den, og hvad indeholder den? Kendes Brøndhave? Kendes gamle Almueplanter saasom: Lavendel, Lammeøre, Balsam, Ambra, Isop, Krusemynte, Hjerteblomst, Malurt, Husløg, Mesterrod, Matrum, Løvestikke, Rejnfan, Kragetorn (Bukketorn), Kamille og St. Hans Urt?

12) Findes eller fandtes nogen Art Overtro eller overtroisk Skik knyttet til Bygningen eller dens enkelte Dele (f. Eks. Hesteko under Dørtærskelen, Hestehoved nedgravet under Logulvet, Hugorm nedgravet, Tordensten eller andet i Tagskæget, Skytstræ paa Gaardspladsen og lignende)?

II. Konstruktioner.

Bønderbygningernes Konstruktioner maa deles i 2 Hovedgrupper:

Grundmur og Bindingsværk.

De gamle Bygninger, der oprindeligt er opførte af Grundmur, danner kun en lille Gruppe, der næppe forekommer andre Steder i Landet end i de sønderjydske Hedeegne og langs den vestjydske Kyst, omtrent op til Limfjorden. Paa det gamle Kongeriges Grund gaar de næppe længere tilbage i Tiden end til den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede, i de sønderjydske Egne synes de at gaa tilbage til det 17de Aarhundrede. Ikke faa Steder træffes en Blanding af Grundmur og Bindingsværk i én og samme Bygning, men da er Grundmuren som Regel senere Tidens Omdannelse og Forbedring.

Grundmurede gamle Bygninger

vil det være meget ønskeligt at faa nærmere belyste og undersøgte, da der kendes saare lidet til dem og Konstruktionerne i dem.

De Enkeltheder, der nøjere bør eftergaas ved disse Bygninger, er i det væsentlige følgende:

1) Er »Grunden« (Sokkelen) under Murene af Kampesten, og i saa Fald, er disse tildannede eller utilhugne? Staar Grundstenene blanke eller er de tjærede? Er Grunden af et andet Materiale end det nævnte, og har den et Fremspring for Ydermurene?

2) Af hvilken Slags Sten er Murværket i Bygningen? Er de brændte og hvilken Farve? Hvor er Stenene brændte? Er Bygningens Ydervægge fugede, hvidtede eller kalkfarvede? Er der malet Fuger paa Kalkfarven? Hvor svære er Ydermure og Skille- rum? Hvorledes er Murværket anbragt over Vinduer og Døre, og hvorledes under Vinduerne?

3) Krones Murværket foroven ved Taget af Fremspring eller Gesims, og hvorledes ser dette (denne) ud?

4) Hvad er Taget tækket med? Hvad dækkes Mønningen med? Hvorledes afslutter Taget forneden ved Tagskæget? Hvorledes ser Skorstenspiben ud?

5) Hvorledes er Bjælkerne anbragt paa Murene? Af hvilken Træart er Bjælkerne?

6) Hvad Slags Tømmer er Spærene af? Hvad kaldes Spærfagene i Tagværket? Er der Hanebaand (Hanebjælke) i disse? Hvorledes er Spærene samlet foroven og hvorledes er de anbragt forneden? Bærer Spærene i Rygningen en Aas (Rygaas, Ryglægte, Kollægte, Mønlægte)? Hvorledes er Taget lægtet og med hvilken Slags Lægter? Hvorledes er disse anbragt paa Spærene? Findes der »Skalke« forneden, anbragt ovenpaa eller paa Siden af Spærene til at føre Tagbelægningen ud over Ydermurene med?

7) Gaar Gavlene helt op til Mønningen, eller er de skraat afskaaret fra Tagskæget eller højere oppe? I saa Fald, hvad kaldes de Tømmerstykker, der er anbragte under den Ryg, som to saadanne sammenstødende Tagflader frembringer?

8) Hvad er Lofterne af, og hvis det er af Brædder, hvorledes er disse samlede? Hvorledes er Væggene behandlede indvendigt i Rummene?

9) Hvormange Vinduesrammer er der i hvert Fag Vinduer, og hvor mange Ruder i hver Ramme? Er Dørene almindelige Bræddedøre eller Fyldingsdøre, i saa Fald, hvor mange Fyldinger? Hvorledes er de malede? Findes der Halvdøre?

10) Endelig maa det tilføjes, at det vil være af den største Betydning at faa at vide, hvorledes de oprindelige Grundplaner har været i disse Bygninger. Et Skillerum i de grundmurede Bygninger kan saa let fjernes, og Sporene af Skillerummene udslettes lettere i en grundmuret Bygning end i en Bindingsværksbygning. Det vil da altid, ved Undersøgelse af en grundmuret Bygning, være nyttigt at have gamle Folks Kendskab til Bygningen at støtte sig til, eller ogsaa, hvad der er sjældnere, en ældre Brandtaxation eller Synsforretning.

Bindingsværket

kan deles i 3 forskellige Konstruktionsgrupper: Almindelige Bindingsværksbygninger, Sulebygninger eller Aashuse og Udskudsbygninger eller Højremshuse.

a) *De almindelige Bindingsværksbygninger* findes saa at sige hele Landet over, og da Konstruktionen ved disse er meget varierende i de forskellige Landsdele, og det er af største Betydning at faa de forskellige kendte Konstruktioner stedfæstede i saa stor en Udstrækning som muligt, opstilles følgende Spørgeliste:

1) Hvilken Benævnelse har Stolperne i Bindingsværket og af hvilket Træmateriale er de? Er Stolperne forneden gravet i Jorden, eller staar de paa Sten, eller paa et gennemgaaende Stykke Fodtømmer? I sidste Tilfælde, hvad kaldes dette Fodtømmer? Hvis Stolperne staar paa Sten, hvad kaldes da disse, og hvad er det for Sten? Naar Stolperne staar paa Sten, findes der undertiden anbragt et Tømmerstykke forneden mellem dem, men Stolperne staar ikke direkte paa dette. Findes et saadant Tømmerstykke, og i saa Fald hvad kaldes det?

Er Stolperne foroven tappede i et gennemgaaende Stykke Tømmer, og hvad kaldes dette? Dette Tømmerstykke er gerne samlet af flere Stykker, hvorledes ser disse Samlinger ud? Gaar Stolpetappen helt igennem det og fortsættes et Stykke oven over det, og findes der en Trænagle noget Steds i Stolpetappen?

2) Mellem Stolperne er for det meste i baade Ydervægge og Skillerum anbragt Fyldetømmer, der dog undertiden i visse Egne savnes i Ydervæggen. Fyldetømmeret bestaar dels af et eller to vandrette Tømmerstykker i Væggene, enten fra Stolpe til Stolpe eller rækkende over flere Fag, de saakaldte Løsholter eller Bindinger, dels af lodrette Stykker mellem Fodstykke og Løsholt og dette og Tagremmen. Disse sidste savnes almindeligt paa Sjælland, men findes, ofte i stor Mængde, anbragt i fynske og østjydske Bindingsværksbygninger. Navnet paa disse Stykker er meget forskelligt, det mest udbredte synes at være Dok. Endelig findes i Ydervæggene kortere eller længere, lige eller krumme, Skraabaandsstykker, der ogsaa har forskellige Navne i de Landsdele, hvor de forekommer. Navne og Antallet i Fagene paa disse Fyldtømmerstykker bør opnoteres, og ligeledes maa man undersøge, om der i Samlingerne mellem Bindingsværkets enkelte Tømmerdele findes Træ-nagler. Over og under Døren i saavel Ydervægge som Skillerum er anbragt Tømmerstykker, hvis Navne ogsaa bør noteres. Eventuelle Inskriptioner anbragt i Tømmerstykkerne over Døren, bør eftersøges.

3) Hvad Slags Træ er Bjælkerne af? Hvorledes er de anbragte? Er de tappet i Stolperne eller anbragt oven paa Tagremmen? Hvorledes er de tappet i Stolperne? Undertiden er der tappet Skraaknægte i Bjælke og Stolpe indvendigt i Rummene. Findes saadanne Skraaknægte, og hvad kaldes de? Er de udskaarne i en eller anden Form?

4) Af hvilke Stykker bestaar Skillerumstømmeret og hvorledes er dette anbragt? Findes der Fodtømmer i Skillerummene?

5) Hvad Slags Tømmer er Spærene af? Hvad kaldes Spærene? Hvorledes er de samlet foroven? Krydser de her hinanden, og bærer de Rygaas (Ryglægte, Mønlægte, Kollægte)? Hvorledes er Spærene anbragte forneden? Rider de over, eller støtter de mod den Del af Stolpetappen, der rager op oven for Tagremmen, og i saa Fald, paa hvilken Maade? Hvis Bjælken er anbragt oven paa Tagremmen, er Spærene da tappede i Bjælken?

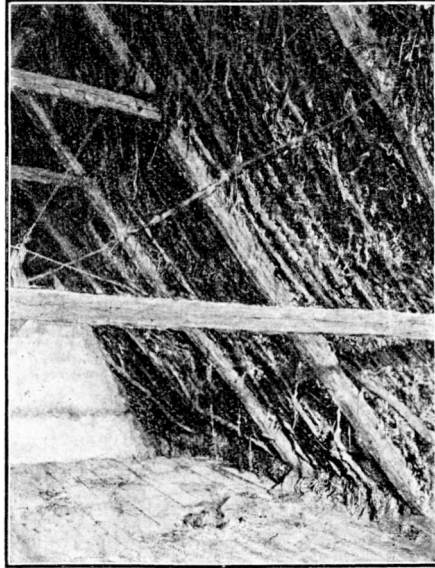
Er Spærene afstivede ved Lægter, slaaede paa skraa paa Spærenes Undersider, og hvad kaldes disse Lægter?

Er der i Spærfagene anbragt Hanebaand (Hanebjælker) og hvorledes er de anbragt? Er der ét eller flere Hanebaand?

Er der anbragt »Skalke« forneden ved Tagskæget, enten ovenpaa Spæret eller paa Siden af dette? Er der anbragt Skille- rum i Tagværket?

6) Hvad er Taget tækket med og hvorledes er Mønningen dækket? Er der forinden den egentlige Tæknings Paabegyndelse anbragt et særligt og tyndere Lag Tækning, og hvad kaldes dette?

7) Mellem Tagets Underside og Tagremmens Overside er et

Raftetag fra Ortved i Midtsjælland.

Mellemrum. Hvorledes er dette lukket, og hvad kaldes Rummet og dets Lukke?

8) Kendes Ordet »Hældefag« og hvad forstaas derved?

9) Hvad er Taget lægtet med, og med hvilken Slags Lægter? Hvorledes er Lægterne anbragt paa Spærene? Er der anbragt Kviste i Tagene, og hvad er deres Navn? Kendes noget Eksempel paa at Tage har været tækket paa Rafter? Da denne Tække- maade nu sikkert er lidet kendt, gives her en kortere Beskrivelse af denne. Mellem Spærene lagdes et Lag af Rafter, der forneden hvilede paa Tagremmen og foroven paa Rygaasen. De laa altsaa i samme Retning som Spærene og kunde undertiden være støttet

yderligere af en à to tynde Aase, anbragt tværs over Spærene i samme Retning som vore nuværende Lægter.

Tværs over Rafterne, ovenpaa disse, anbragtes gerne et »Brotag«, et helt Lag af tyndere Kviste (Risbøge som Regel), og herpaa syedes Halmen med Pilevidjer (Rødpil) eller Simer.

Det vil være af den største Betydning at faa udredet, hvor i Landet denne Tækkemaade har været brugt, selv om man blot

Dukket Gavl fra Fulden Nord for Horsens Fjord.

maa tage til Takke med ældre Folks Meddelelser herom, især maa ældre Tækkemænd vide Besked hermed.

10) Med Hensyn til Gavlene henvises til foranstaaende Spørgelists Punkt Nr. 7. Her skal dog tilføjes: Hvad er de forskellige Gavlformer benævnt? Er Gavlene udmurede, klinede eller lukkede med Brædder? Er de risflettede eller dukkede?

I de dukkede Gavle har vi haft en meget primitiv Form for Væglukning. De har været udførte saaledes, at der i Overgavlene var anbragt det sædvanlige Skelet af Stave, som findes i de fleste lerklinede Vægge. Mellem Stavene var anbragt »Dukker«

snoede af Halm, Ærtehalm eller Tang, som man snoer Halm-
baand til Neg og dernæst knyttede i en Knude. Dukkerne blev
anbragte lagvis ovenpaa hverandre, og mellem Lagene blev der
om Stavene vundet en Kæp, der bankedes ned over Dukkerne.
Gavlene findes endnu i enkelte Egne af Landet, men bliver sta-
dig sjældnere.

Undertiden har Taget et Fremspring udenfor Gavlene, og
her er da anbragt de saakaldte »Vindskeder«. Hvorledes er disse
Vindskeder anbragte, og har de særlige Udskæringer forneden
og foroven? Er Vindskederne delte i flere fremspringende Styk-
ker, og findes der Knægte mellem disse Stykker? Har Gavlene
andre Prydelser, f. Eks. paa Gavlspidserne? Har Gavlene Bin-
dingsværk, der springer frem for hver Stolpehøjde, og findes der
udskaarne Knægte i Bindingsværket? Findes der Lemme eller
andre Aabninger i Overgavlen?

11) Væggene inddeles ved Fyldetømmer i Tavl. Hvorledes er
disse Tavl lukkede? Er de udmurede eller klinede? I sidste Til-
fælde, findes der da Staver (Støjler eller Hæle), og er disse om-
vundne med Kæppe (Væner) eller Halmsimer? Eller mangler
disse Dele fuldstændigt? Er der uden paa dette Stel klinet Ler?
Fik denne Ler en yderligere Behandling efter at være blevet tør,
hvorledes foregik denne og hvad kaldtes dette Arbejde? Hvis
Tavlene er udmurede, er det da med brændte Sten, eller en na-
turlig Stenart?

I visse Egne er Tavlene lukkede med brede Planker i Stedet
for Udmuring eller Lerklining. Det vil være af Betydning at faa
at vide, hvor denne Vægglukkelse er eller har været anvendt, hvor-
for ældre Folk bør udspørges herom, ligesom det vil være ønske-
ligt, om Konstruktionen af disse Vægge blev opnoteret, særligt:
Hvad Træart er Plankerne af? Hvorledes er Fugerne mellem
Plankerne tildannede? Hvorledes er disse anbragt i Stolperne?
Hvorledes er Plankerne tildannede ved Foden af Bygningen?

Nogle Steder, særligt ved Boder og lettere Udhuse, er Væg-
gene risflettede. Hvor findes denne Slags Vægge? Kendes, sær-
ligt i Hedeegnene, noget Eksempel paa, at Væggene beskyttedes
om Efteraaret og Vinteren med Tørv, der fjernedes Foraar og
Sommer?

12) Hvorledes behandlede de klinede og murede Vægge udvendigt?

Er de hvidtede eller kalkfarvede og i sidste Tilfælde med paamaalede Fuger? Er Bindingsværks Tømmeret hvidtet (som Væggene) eller er det tjæret eller malet? I sidste Tilfælde med hvilken Slags Maling?

Til ovennævnte Spørgsmaal kan tilføjes følgende:

Hvordan opførtes Bygningen? Hvilket Tømmer rejstes først? Hjalp Gaardens Folk eller Naboerne med til Tømmerværkets Hugning og Rejsning, til Klining og Tækning? Hvordan gik Klining og Tækning for sig? Hvem lagde Lergulv? Hvem byggede Ildsted og Bagerovn?

B) Sulebygninger eller Aashuse.

Ydervægge og Skillerum er i disse Bygninger i det væsentlige som ved de almindelige Bindingsværksbygninger, hvorfor der henvises til foranstaaende Spørgeliste.

Her skal blot peges paa de Konstruktionstræk, der udgør Forskellen fra disse Bygninger, samt fremsættes de Spørgsmaal, der yderligere maa tilføjes nævnte Spørgeliste.

Ved de almindelige Bindingsværksbygninger bæres *hele* Taget af Ydervæggene, medens disse Vægge i Sulebygningerne kun bærer den nederste Del af Taget, og den øverste Del af dette bæres af en Række svære Stolper, »Suler«, rejst midt i og gennem hele Bygningen. De naar fra Jorden og op under Tagmøningen, hvor de bærer et svært vandret Tømmerstykke, »Aasen«, der gaar gennem hele Husets Længde, og hvorpaa Spærene hænger foroven. Sulebygningerne benævnes undertiden efter Aasen »Aashuse«.

Sulerner er nogle Steder dobbelte, og bestaar da af 2 skraatstillede Tømmerstykker, »Strihsuler« eller »Stritsuler«, der mødes oppe under Aasen. Hvor der anvendes Strihsuler, veksler de gerne med Enkeltuler, og i Almindelighed vil man finde det saaledes i jyske Aashuse. Paa Fyn derimod anvendes udelukkende Enkeltuler, der her bærer Navnet »Højsuler«.

Sulerner har undertiden foroven et enten naturligt, selvgroet Leje for Aasen: en Kløft (ogsaa kaldet Sule eller Tvege) dannet

ved en eller et Par Grenes Udvekst paa den Stamme, der er anvendt som Sule, eller ogsaa er der ad kunstig Vej sørget for et saadant Leje, dannet ved et paanaglet Tømmerstykke, en »Klav« (Klap, Klamp?). Sulerne kan dog ogsaa være tappede i Aasen paa almindelig Tømmermaade.

Endnu skal blot omtales, at Sulerne som Regel er anbragte i Skillerum, sjældnere uden for disse. Bjælkernes Anbringelse i Sulebygningerne er forskellig. I de fynske Huse er de anbragt under Tagremmen og tappede i Suler og Ydervæggenes Stolper med fremspringende Bjælkehoveder foran disse, og som Regel findes ogsaa et Skraabaand paa hver Side af Sulen, tappet i denne og Bjælkens Overside. I de jydsk Huse er Bjælkerne derimod anbragt oven paa Remmen uden Hensyn til Ydervægsstolperne, og for det meste skaaret noget ind i Sulerne, med hvilke de er forbundne med Trænagler i Krydsningsstederne .

1) Kendes Sulebygninger i andre Egne end ovennævnte? Hvor har der tidligere paa Egnen været Sulebygninger, og hvornaar er disse nedrevne? Vides der nogen Besked med, hvor gamle tidligere eller nuværende Sulebygninger er? Hvorfra vides dette?

2) Findes der enkelte eller dobbelte Suler? Hvad kaldes Sulerne, og hvilket Træmateriale er de af? Hvorledes er de tildannede? Hvor mange Suler er der i de enkelte Længer, og hvorledes er de anbragt? Hvad kaldes Pladsen mellem 2 Skillerum, som er forsynede med Suler?

3) Hvorledes ser Sulerne ud foroven? Hvis de har selvgroet Leje for Aasen, hvad kaldes da dette? Er Lejet kunstigt frembragt, hvorledes er det da tildannet? Er Sulerne tappet i Aasen? Hvorledes er Sulerne anbragt forneden?

4) Ligger Bjælkerne ovenpaa Remmen, og hvorledes er de samlede med Sulen? Er Bjælken tappet i Ydervægsstolperne, og i saa Fald, hvorledes er Bjælken samlet med Sulen? Findes der Skraabaand mellem Bjælke og Sule, og hvad kaldes de? Er de lige eller krumme, og hvorledes er de samlet med Bjælke og Sule? Hvad Slags Træ er de af?

5) Har Aasen et andet Navn? Hvad Slags Træ er Aasen af, og hvorledes er Aasstykkerne samlet? Har Aastræet haft anden Anvendelse (Mastetræ, Møllevinger etc.)? Hvorledes er Aasen af-

sluttet ved Gavlen? Har den en Tap her, beregnet til Anbringelse af Gavlprydelser? Kendes saadanne? Findes ældre Folk, der har Erindring om saadanne og deres Udseende?

Findes der Skraabaand mellem Aas og Suler, i saa Fald, hvorledes er de samlede med disse, og af hvilket Træmateriale er de?

6) Hvorledes støtter Spæret forneden paa Tagremmen? Er der her anbragt en Knægt paa Spærets Underside, og hvad kaldes den? Hvorledes er Spærene anbragt foroven? Er de samlede her, eller hviler de enkeltvis paa Aasen?

7) Hvorledes rejstes Sulehusene?

C) Udskuds- eller Højrembygninger.

Vægge og Skillerum er væsentlig som ved de almindelige Bindingsværksbygninger, hvorfor der henvises til Spørgelisten, der er fremsat om disse Bygninger.

Forskelligheden i Konstruktionen er den, at der i Bygningens Længderetning, ca. 1—1.25 m indenfor de egentlige Ydervægge, er anbragt to Stolperækker, som Regel forneden stillede paa Sten, og foroven tappede i en Rem, »Højremmen«, der ligesom Stolperækkerne er gennemgaaende i hele Husets Længde. Paa Højremmen hviler det egentlige Tagværk som ved de almindelige Bindingsværksbygninger. Ydervæggene, der som Regel er meget lave, bærer da kun Halvdelen af det Tag, der dækker over Rummet mellem Højremmen og Ydervæggens Stolper, det saakaldte »Udskud«.

For det meste findes Udskud paa begge Sider af Bygningerne, men er dog i saa Fald borttaget ud for Stuernes Vinduer. Undertiden kan Udskudet være ført rundt om begge Bygningernes Gavle, og i enkelte Tilfælde savnes det helt paa Bygningernes ene Side (Sydsiden). Ved Undersøgelse af disse Bygninger maa særligt anføres:

1) Er Bygningen en Stue- eller Udhuslænge? Er der Udskud paa begge Bygningens Længdesider? Er der Udskud ved Gavlen? Er den Del af Ydervæggen, der ikke har Udskud, af Grundmur, og i saa Fald, har den da ikke tidligere været af Bin-

dingsværk? Er Udskudene opførte samtidigt med den øvrige Del af Bygningen?

2) Er Stolperne i Ydervæggene anbragt ud for Højremsstolperne eller uden Hensyn til disse? Har Tagremmen i Udskudsvæggen et særligt Navn?

3) Hvad kaldes de Stolper, der bærer Højremmen? Hvor mange findes der i hver Række? Er nogle af dem anbragt som Stolper i Bygningens Tværskillerum? Findes der Højremsstolper mellem Tværskillerummene, og hvor mange i hvert af Bygningens indvendige Rum? Staar Stolperne paa Sten? Er Stolperne foroven tappede i Højremmen? Hvilket Træmateriale er Stolperne af? Er det Strandingsgods?

4) Hvad kaldes Højremmen og hvilket Træmateriale er den af? Hvorledes er Samlingsmaaden af Højremmens enkelte Stykker? Er der Skraabaand mellem Stolperne og Højremmen, og er de anbragt baade i Bygningens Længderetning og i Tværskillerummene? Er de lige eller bøjede og af hvilken Slags Træ? Hvad kaldes de?

5) Hvorledes er Bjælkerne anbragt i Højremmens Stolper? Er der en eller to? I sidste Tilfælde, er da den øverste anbragt oven paa selve Højremmen? Hvad kaldes Bjælkerne? Hvilken Slags Træ er Bjælkerne af?

6) Findes der nogen Slags vandret Afstivning fra Højremsstolpen og til Ydervæggens Tagrem, og hvad kaldes denne?

7) Hvorledes er Spærene anbragt paa Højremmen? Hvorledes er Spærene anbragte over Udskudet, og hvad kaldes disse Spær? Hvad Slags Træ er Tagværket af? Er det sodet?

Foruden disse Konstruktionsspørgsmaal, vil det være af største Betydning i de forskellige Egne af Landet at faa optegnet Brugen og Udseendet af de forskellige Slags Værktøj, der har været anvendt ved Bygningernes Opførelse. Meget af dette Værktøj er nu ude af Brug og delvis forsvundet, men der kunde dog endnu findes ældre Landsbyhaandværkere, saasom Smede, Huggere (Tømrere), Hjulmænd, Snedkere, Murere og gamle Tækkemænd, der endnu ikke har glemt deres gamle Værktøj og de Tider, hvor de udførte mangt et godt Stykke Arbejde for Lands-

byens Bønderfolk, dels ved Bygningerne, dels ved Bohavet og Redskaberne i dem.

FOLKEDRAGTER OG FOLKETEKSTILIER.

I endnu højere Grad end om de gammeldags Bøndergaarde gælder det om Bondestandens gamle Dragter: Vor Tid sletter dem ud. Paa de Steder, hvor de endnu til dels er i Brug, er det kun gamle Folk, som bærer dem, og i de fleste Egne synes de helt forsvundne. Tvivlere vil med nogen Ret kunne spørge, om et Forsøg paa nu at samle Oplysninger om dem ikke er for sent, og om der ikke allerede er forsvundet alt for meget. Men denne Tvivl er ikke tilstrækkelig begrundet. De Indsamlinger, der i de senere Aar er gjorte af Dansk Folkemuseum og fra andet Hold (Kalundborg Museum, Falsters Minder m. fl.) viser, at der endnu vil kunne frelses en Del, baade af selve Dragterne og Oplysninger om deres Udseende og Anvendelse.

Folkedragterne er ikke skabte af Folket selv, hverken her i Landet eller andetsteds; de er udsprungne af ældre Tiders Dragtmøder, som efterhaanden fra de højere Stænder er naaede ud til Bønderne, der gjorde med dem som al anden Kultur og Kunst: de valgte, forenkledede og omformede efter Behov og Materiale. De forskellige skiftende Møder har paavirket Folkedragterne, der ikke har været uforandret gennem meget lange Tider, omend de har skiftet langsommere end Købstadsmøderne. Kender man Klædedragtens Historie for de højere Stænder, vil man let kunne sige, naar denne eller hin Form først kan være bleven optaget i Folkedragt. Dette er allerede for mange Aar siden paapeget af Museumsdirektør Bernhard Olsen, som ogsaa paa dette Omraade har været Foregangsmand og som i Folkemuseet har skabt et Grundlag for en Folkedragtsamling, som de senere Aars Undersøgelser har forøget. Det har i allerhøjeste Grad hæmmet Dragtstudiet og svækket Interessen derfor, at Folkemuseets fortvivlede Pladsforhold har umuliggjort en samlet Udstilling af dets Dragtsamling. En enkelt Egn ad Gangen kan vises, men Slægtskab eller Forskel